

Oláh Sándor

„...SPECIÁLISAN A KATOLIKUS KÖZSÉGEKBEN TELJES NYUGALOM VOLT”

„Mindennek megvan a története, és mindennek joga van a történetéhez.” (Pierre Nora)

1950. február elsején az Udvarhely megyei Farkaslaka községben váratlan, a helyi lakosságot felkavaró eseménysor történt, melyről három írott beszámoló készült. Kettőt a helyi milíciaőrs parancsnoka küldött megyei feletteseinek – időrendi sorrendben az elsőt már az események napján –, majd a történeteket tíz nap múlva – fontos részletekkel kiegészítve – egy második jelentésben újra összefoglalta. E két időpont között február 3-án a Megyei Népbiztonsági Szolgálat¹ őrnagya és őrmestere is jelentést küldött hivatali felettesének, a Brassói Regionális Népbiztonsági Igazgatóságnak.

Közel hét évtized távolából az események legvalószínűbb történetének rekonstruálásában, a három forrás tartalmi elemeinek hitelességét, életközelségét mérlegelve, fontos kontextuális előzményeket kell figyelembe vennünk: kiemelten a mindennapi életet átszövő hatalmi-politikai viszonyokat, az ezek hálójában cselekvő emberek gondolkodásmódját (illetve ezek gyakran markánsan különböző változatait). Mindenekelőtt idézzük fel forrásaink alapján a fennebb említett napon a faluban történeteket.² *„Ma, 12-15 óra között itt volt egy autó Udvarhelyről öt személlyel, akik információink szerint a R.M.P.- tól és a Securitatétól voltak, el akarták vinni Kovács Antalt, a farkaslaki római katolikus papot.”* – indította a nap eseményeiről beszámolóját a községi milícia őrsparancsnoka. *„Az eset a következőképpen történt: ezek megjelentek a papnál*

1 A kommunista állambiztonsági szolgálat első elnevezése létrehozásakor.

2 Román Nemzeti Levéltár Maros Megyei Hivatala (RNL-MMH) Fond. Direcțiunea Generală a Securității populului. (Népbiztonsági Főigazgatóság) inv. 1271. dos. 500., 501., és a 498. sz. iratok alapján rekonstruáljuk a Farkaslakán történeteket. Az írásunkban használt levéltári forrásokat Gagyi József bocsátotta rendelkezésünkre. Köszönet érte.

és közölték vele, hogy el kell mennie Kadicsfalvára, ahol több róm. kat. pap összegyűlt vendégségbe, és ők utánaküldték az autót, hogy odavigye.”

A Farkaslakára kiszállt öt személy közül valakik a megyei milícián még beszámoltak a történekről, erre a február 3-án készült irat olyan tartalmi elemeiből következtethetünk, amelyeket a helyi őrparancsnok beszámolója nem tartalmaz. Ez a jelentés az esemény más körülményeiről, a rekonstrukciónkban nem elhanyagolható mozzanatokról is tájékoztat: „Jelentjük, hogy folyó év febr. 1-én a MNSZ³ küldöttségi elmentek Udvarhely-Farkaslakára (sic!) Kovács Antal róm. kat. plébánoshoz, aki korábban megígérte, hogy sajtónyilatkozatot ad, ezek a küldöttek délelőtt voltak a plébánosnál, aki megígérte, hogy délutánra megírja a nyilatkozatot.”

1950 elején az MNSZ aktivistái sorra látogatták az Udvarhely megyei katolikus plébánosokat, hogy nyilatkozzanak a sajtóban a fél évvel korábban bebörtönzött Márton Áron püspök ellen, az állam és a katolikus egyház konfliktusos viszonyának rendezése mellett. Sass Antal székelyudvarhelyi esperes január 30-án körlevélben tiltotta meg a papoknak, hogy nyilatkozzanak: „Nyomatékosan figyelmeztetem arra is, hogy püspök urunk minden egyéb rendelkezése és figyelmeztetése érvényben marad. A legszigorúbban tartózkodjanak mindenféle szóbeli vagy írásbeli nyilatkozattól, mely kompromittálhatja a Statútumok kérdésének annyira óhajtott jó megoldását. Ebben tárgyalásokat folytatni egyházi részről kizárólagosan a püspökök személyesen illetékesek, az apostoli szent sékttől nyert felhatalmazásuk keretén belül.”⁴

A megyei milícia jelentése szerint a Farkaslakára kiszállt öt küldött – bár ugyanazzal az autóval érkeztek – nem egy időpontban látogatta meg a papot. A nyilatkozat-ígérettel távozó MNSZ-aktivisták nyomában: „Egy idő után más küldöttek is meglátogatták a plébánost, azért, hogy Kadicsfalvára küldjék, Köllő Ignác plébánoshoz, ahol több róm. kat. pap összegyűlt, hogy megünnepeljék Köllő Ignác névnapját.” Kovács Antal plébánosnak a korabeli hatalmi-politikai viszonyok között minden oka meglehetett a gyanakvásra: nagy valószínűséggel nem hitte el, hogy partársai az üzenet átadására és utazásának biztosítására éppen a párt-

3 A Magyar Népi Szövetségben a Román Munkáspárt befolyása 1948 után fokozatosan erősödött. A folyamatra lásd: *Érdeklépviselet vagy pártpolitika? Iratok a Magyar Népi Szövetség történetéhez 1944–1953*. Összeállította Nagy Mihály Zoltán, Olti Ágoston., Csíkszereda, 2009, Pro-Print Könyvkiadó, 94–95.

4 RNL–MMH Népb. Főig. inv.1271. dos. 494.

és állambiztonsági küldötteket kérték meg. A látogatók ajánlatára azonban (úgy gondoljuk ma) színlelt egyetértéssel „*meg is ígérte, hogy el fog menni, mivel meghívása is van...*” Az egyház számára (alább más forrásokkal illusztrált) vészterhes politikai-hatalmi viszonyok között a plébános mélységesen aggódhatott, hogy a küldöttek a kadicfalvi meghívással álcázzák, hogy valójában csapdába akarják csalni.

Folytassuk történetünket a nap iratokból megismerhető epizódjaival: miközben a látogatók a plébánián tartózkodtak – a helyi parancsnok beszámolója szerint, „*odaérkezett egy nő és elhívta a papot egy beteghez gyóntatni. Ezek felajánlották, hogy elviszik autóval, beültették és elvitték a beteghez.*” A megyei parancsnok jelentése a helyi társadalmi viszonyulásra irányítja figyelmünket: „*A falu lakossága látva, hogy a plébános beszáll az autóba, azonnal elkezdtek beszélni, hogy a papot el akarják vinni a faluból.*”

A helyi őrmester viszont úgy tapasztalta, hogy az emberek nemcsak elkezdtek beszélni, hogy a papot el akarják vinni, hanem nagy tömegben gyülekeztek a gyóntatott beteg lakása környékén. Befejezve a gyóntatást, a pap „*megbetegedett, rosszul lett és összeesett, az autó anélkül ment el, hogy elvitte volna, főleg azért, mert eközben nagy tömeg gyűlt össze, főleg nők, akik azt mondták, nem engedik, hogy a papot elvigyék.*” Az őrmester tíz nappal későbbi jelentését újabb adalékokkal egészítette ki. Ekkor – feltehetően újabb információk alapján – a lakosság előre megszervezett riadóztatásáról számolt be: „*Amikor a plébánosnak autóval Kadicsfalvára kellett volna mennie, a lakosság riadóztatásáról az a személyes véleményünk, hogy ezt a farkaslaki plébános előre elrendezte, hogy ha valaki hozzá érkezik, azonnal hívják el egy beteghez, ez kiderül az alábbiakból: aznap, amikor kijöttek a RMP tagjai Udvarhelyről, hogy elvigyék a kadicfalvi plébánoshoz, azonnal jött a harangozó és elhívta egy beteghez gyóntatni. A RMP tagjai felajánlották az autójukat, hogy a beteghez menjen, de itt, mikor a gyóntatás befejeződött, jött egy másik, hogy egy másik beteghez hívja ugyancsak gyóntatni. De a pap rosszul lett és nem ment sem a másik beteghez, sem Kadicsfalvára. Tehát ez egy előkészített dolog volt, mert a pap már két nappal azelőtt tudta, hogy jönnek hozzá a nyilatkozatért, de még nem készítette volt el, mondván, hogy nem volt ideje.*”

Időhúzás, háritás, színlelt(?) hirtelen megbetegedés, mint a más hasonló, kényszer alatti helyzetekben gyakran alkalmazott védekező viselkedésmódok? Ma már eldönthetetlen kérdés, hogy a szóban forgó esetben miről volt szó. De haladjunk tovább a történet rekonstrukciójában, amennyire forrásaink szűkszavúsága és az iratokat létrehozók tendenciózus helyzetértelmezései lehetővé teszik. A küldöttek beszámolójára alapozott megyei jelentésből kiolvasható, hogy a hívek szolidaritása a plébános mellett markáns társadalmi erő: *„Azok a kiküldöttek, akik megbeszélték, hogy délután jönnek a nyilatkozatért, 19 óraker visszatértek. Mikor beléptek, látták, hogy a pap beteg és négy férfi van mellette, megkérdezték, hogy beteg-e, mire a plébános elmondta, hogy mi történt, s meg is írta az ígért nyilatkozatot. Mikor a küldöttek el akartak távozni a plébános szobájából, megérkezett körülbelül ötven nő, akik kihívták a küldötteket, és elmondták, hogy azt hallották, hogy el akarják vinni a papot a faluból, de a küldöttek azonnal felvilágosították ezeket a nőket, hogy nem ezért voltak a plébánosnál, és szó sincs arról, hogy elvigyék. Ezzel a plébánia előtt időközben összegyűlt lakosság hazament, nem történt semmilyen rendszerellenes megnyilvánulás...”*

Nagyobb értelmezési hibába nem eshetünk, mint elhinni a beszámolóknak, hogy az idegen küldöttek és a „körülbelül ötven nő” közötti találkozás egy nyugodt, kiegyensúlyozott párbeszéd volt, amint ezt a jelentés sugallja. A helyzet feszültségeket elkendőző prezentálása az iratot létrehozó hatósági személyek közvetlen érdeke volt, valójában feszült, kirobbanó konfliktussal fenyegető állapot lehetett a faluban. A plébánia előtt a nap folyamán másodszor is összegyűlő, feltehetően egész nap készenlétkben álló, rövid idő alatt összeseregglő lakosság nem ment haza azonnal, hanem döntéseket hozott – meglehet nem az utcai nyilvánosságban – erről az őrsparancsnoknak „biztos, ellenőrzött” információi voltak. A küldöttek visszatérésére számító lakosság minden eshetőségre felkészülve megszervezte a plébános őrzését és védelmét a következő napokra: *„Ez után az eset után a lakosság nagyon nyugtalan, elhatározták, hogy a következő éjszakákon lesben állnak a kántor házánál, szemben a pappal, hogy senki ne vihesse el a papot. Egyesek azt mondják, hogy félnek, mert ha egy hétig őrzik, későbben másik héten elvihetik.”*

Nemcsak a lakosság, a felzaklatott faluban szolgálatot teljesítő őrsparancsnok is nyugtalan lehetett, mert megyei feletteseinek kifeje-

tette, hogy „a papot mostantól őrzik a szomszédos házakból és abban az esetben, ha még megpróbálják elvinni, jelt adnak a községben és az egész falu mozgósítva lesz, és senki nem tudja, akkor mi történhet.” Az aggódó parancsnok javasolta feletteseinek, hogy „Most néhány napig ne próbálkozzanak (a plébános – O. S.) elvitelével, amíg a lakosság le nem csendesedik. Úgy vigyék el, hogy ne tudja a lakosság.” Ezt a javaslatot a plébánost felkereső küldöttek céljának világos leleplezéseként értelmezhetjük.

„Miután az autó elment a látogatókkal, megérkezett Szentlélekről⁵ Koszta (?) Mária leány egy levéllel a szentléleki paptól és átadta a farkaslaki papnak, aki szintén zárt borítékban válaszolt, melynek tartalma ismeretlen.” – folytatta a nap eseményeiről beszámolóját a milicista. Jelentéséből nem derül ki, hogy a titkos üzenetváltásról honnan szerzett tudomást, vélhetően szemtanúi is voltak a szokatlan eseménynek, és így rövid idő alatt bekerülhetett a falu szóbeli hírforgalmába. A két pap közötti levélváltás összefügghetett az MNSZ-aktivisták által kikényszerített nyilatkozatokkal, melyek az MNSZ Udvarhely megyei hetilapjában, a *Szabadság* február 4-i számában jelentek meg.

Az őrmester február 11-én összefoglalt véleménye, a nyilatkozatok kicsikarása körüli erőszakról, rávilágít a hatalmi erőszak működtetésének következményeire, a papok védekezési stratégiái mögötti társadalmi szolidaritásra, a társadalmi nyilvánosság szerepére. Az őrmester fontosnak tartotta a plébánosok osztályszempontú megbélyegzését is: „A róm. kat. plébánosok nyilatkozataival kapcsolatosan az alábbiakat jelentjük: Kovács Antal farkaslaki kulák és Lázár Albert szentléleki kulák, akik a magyar újságokba nyilatkoztak, azzal kapcsolatban, hogy békét akarnak, jelentjük a következőket. Mindenki tudja, hogy azokat a nyilatkozatokat nem saját szándékukból tették, hanem az Udvarhelyi Román Munkáspárt (sic!) kérte. Ugyanígy tudható, hogy ezektől a papoktól azt kérték, hogy nyilatkozzanak a gyulafehérvári püspök ellen, de ezt megtagadták. Következésképp mindenki tudja, hogy azokat a nyilatkozatokat azért adták a papok, hogy ne emeljék ki. Az illető papok, különösen a farkaslaki, nem őrizték meg a titkot, hogyan adták ezeket a nyilatkozatokat,

5 A Farkaslakával szomszédos Székelyszentlélekről van szó.

sőt kibeszélték a világnak, és igyekeztek még nagyobb propagandát csinálni, hogy az újságban tett nyilatkozataikat kérték és ők félelmükben tették meg.”

Ritka eset a kutatásban, hogy egy irat keletkezésének háttér-kontextusa ilyen világosan látható legyen. Ennek fényében a papok nyilatkozatainak tartalma, a szavak, mondatok jelentései más, hitelesebb értelmezési keretbe helyezhetők, mint amit a rendszer ideológiáját kényszer alatt – látszólag – elfogadó viszonyulásukról betű szerint olvashatunk:

„*Én egész életemben a békét hirdettem, s ezután is a béke és a lelki megnyugvás elérésének szolgálatában akarok népemért dolgozni, s azt óhajtom, hogy a harmadik világháború kirobbantását a békéért folytatott harc útján megakadályozzuk.*

Bisericani – Szentlélek, 1950. I. 26.

Lázár Albert”

„*Békét akarunk! Ki akarhat háborút? Újra ártatlan milliók halálát: özvegyek, árvák végeláthatatlan sorait, kultúránk romhalmazát...? Épeszű, romlatlan szívű ember ilyent nem akarhat. De ezt akarja a profitra éhes tőkések kis tábora. Az első világháború vérzivataros éveiben lettem pappá, hogy a békét hirdessem. A béke hirdetője voltam és az is akarok lenni. Örömmel látom, hogy nem egyedül vagyok ezen hatalmas tábornak a tagja, hanem az egész világ dolgozói s a becsületes paptársaim is bekapcsolódtak ebbe az akcióba. A katolikus dolgozóknak is fel kell sorakozniuk a hatalmas Szovjetunió vezető béketábor mellett, s munkánkkal kell bebizonyítanunk, hogy szeretett Népköztársaságunkban, a Román Munkáspárt irányításával harcolunk a békéért. Híveimmel együtt munkálkodunk a dolgozó nép életszínvonalának felemelésén, bízva a RNK vezetőerejében, s nem fogjuk megengedni, hogy a rémhíreknek bedőljenek dolgozóink.*

Farkaslaka, 1950. február 1.

Kovács Antal, plebános”⁶

A folyamatosan ellenséget kereső és ellenségképeket konstruáló kommunista ideológiában a hűségnyilvánítás aktuális, fontos eleme ekkor a harc a békéért, az imperialisták ellen. A sajtóban nap mint nap közzétett – békeharcra mozgósító – jelszavak, felhívások a

6 Szabadság. VII évf. 5. (218) szám. 1950. február, 4–5. o. Az MNSZ Udvarhely megyei hetilapja. Köszönjük Kolombán Zsuzsannának e források felkutatását.

propaganda nyelvének eufemizmusai, funkciójuk valójában a legitimitásdeficittal küszködő pártállam melletti megerősítő szertartások hatalmi igényeként értelmezhetők. A rendszerrel konfrontálódó, ellenségnek kikiáltott katolikus klérus hűségnyilatkozatainak kicsikarása politikai kérdés és végrehajtásra kiszabott feladat volt, az egyház megtörésének, térdre kényszerítésének kísérleteként értelmezhetjük.

A farkaslaki őrmesternek biztos információi voltak, hogy:

„...a papok fel vannak készülve, hogy ha valaki gyanús látogatójuk jön, úgy járjanak el, hogy ők ne legyenek felelősök, ha valami történik, ha őket kiemelik, mondván, hogy a nép, vagyis ha rendbontás lesz, nem miattuk, hanem népakaratból lesz. Ha valami történne, úgy járnak el, hogy senkivel ne tudjanak elmenni, előre megbeszélték a szomszédokkal, a házaikban lévőekkel és a harangozóval. Biztos információ.

A Farkaslaki Milícia őrsparancsnok Gaman Emilian törzsőrmester⁷

Nyilvánvaló, hogy a fenti eseménysorozatban pressziós, manipulatív hatalomgyakorlási módszerekről és az alávetettek ezek ellen védekező magatartásmódjáról volt szó. Az őrmester jelentéseiben valójában leleplezte az erőszakot alkalmazó hatalmi gyakorlatot, a kényszerek forgatókönyvét, ugyanakkor – szándéka ellenére – a megtámadott egyház mögötti társadalmi szolidaritást és az alávetettek védekezési stratégiáit is dokumentálta.

Az esemény legfontosabb szereplői, a plébánosukat védő hívek hangját alig halljuk: a hatalmi intézményekben keletkezett iratokban nem szólhatnak meg. Velük csak közvetve találkozunk a gyülekezésük, szervezkedésük keltette hatósági aggodalmakban, illetve akcióikat bagatellizáló véleményekben, de ekkor is csak az iratokat létrehozók egyoldalú, saját érdekeik szerinti helyzetbemutatóiban. *„Azokban az esetekben pedig, amikor az alávetettek végre felbukkannak, jelenlétük, motivációjuk és viselkedésük az uralkodó elit interpretációja szerint jelenik meg... A baj nem csupán az, hogy az elit által a saját tevékenységéről vezetett feljegyzések az elit osztályt és státuszt reprezentálják. Az igazi veszélyt az alávetettek azon őszinte igyekezete jelenti, hogy elrejtsek tevékenységüket és*

7 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1271. dos. 501.

véleményüket, ha azok veszélyt jelenthetnek számukra.” – írja az alávetettek helyzetéről és a kutatás akadályairól James Scott.⁸

A székelyföldi kommunista egyházüldözésben a farkaslaki eset 1950 elején nem egy rendkívüli, előzmények nélküli történet volt. A sztálinista korszak kizárólagos ideológiai uralomra törő hatalmi gyakorlatában az egyházak elleni támadások már korábban megkezdődtek.⁹ Ugyanakkor voltak már példák a hatalmi erőszakkal (papok fenyegetése, „kiemelése”) szembe forduló közösségi ellenállásra, és összefogásra is.¹⁰

Az Oklándi Népbiztonsági Iroda 1949. nov. 22-i jelentéséből kiderül, hogy olykor még a párttagok is szolidárisak lehettek megtámadott papjukkal: „*A Folyó év nov. 2-i 1/d 12.739 sz. rendeletükre a karácsonyfalvi Ábrahám Árpád róm. kat. pap leleplezését illetően tisztelettel jelentjük, hogy mi felvettük a kapcsolatot a RMP szerveivel abban a faluban kétszer is a plébános leleplezése ügyében, de a RMP szervei megtagadták a leleplezést, azzal indokolva, hogy nem akarják, hogy bíróságra adja ez a pap.*”¹¹ A megyei Népbiztonsági Szolgálat nem elégedett meg e válasszal, dec. 7-én kelt utasítására pontosított a járási iroda: „*Tisztelettel jelentjük, hogy ennek a papnak a leleplezését nevezett Farkas János, a RMP karácsonyfalvi alapszervezetének titkára tagadta meg.*”¹²

A karácsonyfalvi plébános esetében sikertelen volt a politikai hűségnyilatkozat kicsikarásának kísérlete is: „...*megállapítottuk, hogy Oklánd járás róm. kat. papjai valóban kaptak egy utasítást az udvarhelyi espereségtől, mely utasítás fogadalom alatt megtiltja a róm. kat. papoknak, hogy senkinek semmiféle szóbeli vagy írásbeli nyilatkozatot nem adhatnak. A fentiekkel kapcsolatosan tájékoztatjuk, hogy Ábrahám Árpád Udvarhely-*

8 James C. Scott: Erős-e a hamis tudat? In *Replika*. Társadalomtudományi folyóirat. 1996. dec. 23–24. sz., 92.

9 „A katolikus egyház ellen kezdődő offenzíva egyik első jele az volt, hogy Márton Áron bizalmasát, Venczel Józsefet, a Bolyai Tudományegyetem tanárát 1947. március 25-én éjszaka letartóztatták...” 1947 tavaszán tömegessé váltak a letartóztatások, „legalább 20 római katolikus és református lelkész börtönöztek be, pár hónaptól másfél évig terjedő időre...” In Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások*. Csíkszereda, 1999, Státus Könyvkiadó, 309.

10 Például Lövétén, Gyergyószárhegyen. Vö.: Gagyai József: *A krízis éve a Székelyföldön 1949*. Csíkszereda, 2004, Pro-Print Könyvkiadó, 153.; valamint: Mihály János: *Ideológiák harca egy székely nagyközségben 1945–1952 között*. In *Székelyföld*, 2006. április, X. évf. 4. sz.

11 RNL–MMH Népb. Főig. inv.1271. dos. 696.

12 RNL–MMH Népb. Főig. inv.1271. dos. 304.

Karácsonfalvi (sic!) róm. kat. papot február hónap folyamán meglátogatta két elvt., hogy nyilatkozzon az »Igazság« újságnak, de a fentnevezett pap ezt kategorikusan megtagadta, azzal indokolva, hogy a püspök megtiltotta” – számolt be megyei feletteseinek 1950. febr. 27-i jelentésében az oklándi Népbiztonsági Iroda.¹³

Zetelakán, a hatósági erőszak fenyegetését nem a kockázatos nyílt szembenállással, hanem a plébános rejtegetésével próbálták kivédeni. Az alábbi jelentés az alávetettek rejtett akcióiról szóló beszámoló, ugyanakkor a lokális társadalomba behatoló erőszakformákat és a hatalmi felügyelet kudarcait is megörökítő forrás:

„Ikt. Sz. 3483/1949. III. 31.

Órnagy elvtárs!

Folyó év március 30-án este az ön szóbeli utasításának megfelelően kiszálltunk Zetelaka községbe, hogy Hadnagy János plébános eltűnéséről informáljuk, de az eredmény negatív volt. A begyűjtött információkból ellenben megállapítottuk, hogy Zetelaka községben rendszerellenes léghör uralkodik, a vallás leple alatt gyűléseket tartanak, ezek résztvevői valójában a rendszer ellenségei. Csatolok két névsort, éspedig: 1. sz. azokkal a személyekkel, akik a fentnevezett plébános legszűkebb köréhez tartoznak, és akik Márton Ferencné lakásán gyülekeztek azonnal, amikor kiemeltük nevezett Márton Istvánt Zetelakáról, aki egy információ szerint rejtegette Hadnagy plébánost. 2. sz. Azokat a kizárólag női személyeket tartalmazza, akik szintén gyülekezni szoktak és valószínű a Rózsafüzér társaságba tartoznak, és ennek leple alatt demokráciaellenes tevékenységet fejtenek ki. Zetelaka községben általában gyengék a demokratikus szervezetek, a RMP tagsága szintén, egyes párttagok nem bíznak meg még a RMP ottani titkárában sem.

Javasolom az első táblázatban lévő személyek hivatalos kivizsgálását, akik tudják, hol rejtőzködik Hadnagy plébános, ezek kivizsgálásával Zetelaka községben sikerül lelepleznünk az egész reakciós klikket, amely akadályozza a szocializmus előrehaladását.

Tisztelettel kérem intézkedéseit.

Abrán Zoltán hadnagy¹⁴

13 RNL–MMH Népb. Főig. inv.1271. dos. 555.

14 RNL–MMH Népb. Főig. inv.1271. 230.

(Tintával, kézírással az irat alsó bal szélén: „*Intézkedni kell az informatív behatolásról az 1. és 2. táblázaton lévő személyek körébe.*”)

Az eddigi kutatások többnyire a totális uralomgyakorlásra berendezkedő pártállami intézmények és egyházak közötti konfliktusok, illetve fontos személyiségek életútjának, társadalmi szerepvállalásainak feltárásával dokumentálták az egyházak és a pártállam közti kapcsolatrendszerek dinamikáját. Jelen írás keretein túlmutatna a romániai magyar történelmi egyházak és a kommunista hatalom bonyolult kölcsönviszonyának 1945 utáni történetét középpontba állító kutatási eredmények áttekintése. Az egyházakat sújtó sokféle korlátozás, tiltás, erőszak, kényszer, gazdasági, társadalmi és erkölcsi károkozás feltárása fontos és megkerülhetetlen kutatási téma, melynek társadalmi hozadéka a kiegyensúlyozott, reális önismeret és szilárd identitás megalapozásában kétségtelen. Úgy véljük azonban, hogy legalább ugyanolyan fontos, mint a fentebb említett kutatási témakörök, a hatalmi-intézményi központoktól távol eső, rejtettebb életvilágokban, (a lokális miliókben) történetek beemelése a vizsgálatok látókörébe. A diktatúra kutatásában a szemléleti horizont tágításának szükségessége mellett érvelő Ö. Kovács József célszerűnek gondolja: „...*hogy ne csupán az események, a lezárult történések perspektívájából közelítsünk a politikai diktatúrához, hanem elsősorban a kortársi életvilágok, az akkori életesélyek számbavétele alapján értsük meg a különböző struktúrákat és folyamatokat, egyéni és kollektív döntéseket, cselekvéseket vagy éppen sodródást.*”¹⁵

Az 1949–50-ben zajló vidéki egyházüldözésről a továbbiakban idézett forrásokból – a keletkezési körülményeikből fakadóan – csak megsejthető a helyi miliók életvalósága, az itt élő emberek tapasztalati horizontja, jövőbeni várakozásaik, reményeik és bizonytalanságaik. Cselekvési mozgásterük korlátainak megismeréséhez, ebből következő viszonyulásaik megértéséhez nem kerülhető meg az események vázlatos kontextusba helyezése. Mindig kérdéses – a hiteles tanúbizonyságok ritkasága miatt –, hogy mennyire mélyen ismerhető meg az egykor volt valóság, az a lezárult múltbeli kontextus, amely meghatározta a

15 Ö. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965.* Budapest, 2012, Korall. 18.

cselekvők mozgásterét. Az alávetettek saját védelmükben a legritkább esetben hagyták írásbeli nyomát szembenállásuknak, az ilyen bizonyítékok csak veszedelmet hoztak volna rájuk. A hatalmi irattermelés darabjaiból, „*amit ma látunk, olvasunk, az egy, a virtuális valóságteremtés sztálinista sztereotípiái szerint formált forrásbázis, amelynek értelmezése számos nehézséget okoz.*”¹⁶

A további fejezetekben az Udvarhely megyei egyházüldözésről 1949–50-ből fennmaradt iratokból válogatva a totális társadalmi uralomra törekvő hatalmi gyakorlatot illusztráljuk, kiemelten a csíksomlyói zarándoklat betiltásának körülményeire figyelve. A történeteket a hatalom és társadalom folyamatos összeütközéseinek kontextusában a társadalmi terek erőviszonyainak átalakítási kísérleteként értelmezzük.

HATALMI ESZKÖZÖK, IDEOLÓGIAI SZEMPONTOK A VIDÉKI EGYHÁZÜLDÖZÉSBEN, 1949–1950

A magát mindenhatónak tételező párt, politikai céljainak megvalósítására, a negyvenes évek végén átalakította a korábbi államberendezkedés erőszakszervezeteit.¹⁷ 1948. augusztus 30-án megjelent a 221. számú rendelet, a Népbiztonsági Főigazgatóság (Direcția Generală a Securității Poporului), a jelenkortörténetünkben Securitate néven ismertté vált erőszakszervezet létrehozásáról. Amint az alapító rendelet megfogalmazta, az intézmény feladata az volt, hogy „megvédje a demokratikus vívmányokat, és biztosítsa a Román Népköztársaság biztonságát a szervezkedő belső és külső ellenséggel szemben”. A „demokratikus vívmányok” védelme a Román Munkáspárt hatalmának megőrzését jelentette. A Securitate egyik fő célja következképpen a rendszerrel szembeni mindennemű ellenállás, a belső zsargon szerint „a nép ellenségei felforgató antidemokratikus tevékenységének” felismerése és megsemmisítése volt. A Népköztársaság 1947. december 30-i kikiáltása megteremtette a lehetőséget a totalitárius állam alapjainak lerakásához. 1947 nyarán felszámolták a főbb ellenzéki pártokat: a Nemzeti Parasztpártot és a Nemzeti Liberális Pártot, valamint 1948

16 Ö. Kovács: i. m. 72.

17 Jelen keretek között nem térhetünk ki a jogrend és a törvénykezés egyházakat sújtó átalakítására. Ezt a folyamatot legutóbb részletesen összefoglalta Pál János: *Ellenállás, alkalmazkodás, kiszolgáltatás. Az Unitárius Egyház szerepkörei (1945–1965)*. Csíkszereda, 2017, Pro-Print könyvkiadó, 33–38.

februárjában erőszakkal beolvasztották a Kommunista Pártba a Szociáldemokrata Pártot.¹⁸

1949. január 23-án közzétették a csendőrség és rendőrség megszüntetéséről szóló 25. sz. rendeletet. A rendőrség helyett megalakították a „népi milíciát” (Direcția Generală a Miliției). A brassói Regionális Népbiztonsági Igazgatósághoz tartozó Udvarhely megyében a megyeszékhelyen és járasközpontokban (Oklánd, Székelykeresztúr) Népbiztonsági Irodákat hoztak létre, a helyi milíciaőrsök ezek alárendeltségébe tartoztak. E hatalmi intézmények ellenőrző, felügyelő, korlátozó és irányító tevékenységét a fennmaradt iratok tanúsága szerint kezdetektől segítették a helyi *káderek* (párttagok, alkalmi informátorok). Az anyagi és szimbolikus erőforrások birtokában az erőszakszervezetek használata és az adminisztratív kényszerek (gazdasági javak, tanintézmények kisajátítása) mellett, a hatalom ideológiai fronton is – sajtó-kampányokban, a propagandairódalom, ún. „tudományos ismeretterjesztés” broszúráiban – folyamatosan támadta a hagyományos vallásos értékrendet és gyakorlatot. A hatalmi ideológia újvilág-teremtő utópiájában a célképzet az egyéni autonómiájától megfosztott „új ember” kialakítása volt, az ennek formálásáért, világképének kialakításáért folyó agitációban a „szemtől szembeni felvilágosító munkában” az ateista nevelés volt az eszköz.

Ismert, hogy a kommunista egyházüldözés az erdélyi magyar történelmi egyházak közül a negyvenes-ötvenes évek fordulóján elsősorban a hatalommal konfrontálódó római katolikus egyházat sújtotta.¹⁹

A romániai magyar kommunisták egyházakkal szembeni viszonyulásában a türelmetlen integrációs szándék már a korábbi években megnyilvánult. „*A Népi Szövetség politikája az egyházakkal szemben minél erősebb kell legyen. Mi nem a vallás ellen vagyunk, de az egyházfőket meg kell győzni, hogy jöjjenek közénk*” – mondotta 1947-ben Czikó Nándor, az MNSZ politikusa.²⁰ Ebben a nyelvhasználatban a „jöjjenek közénk”

18 Dennis Deletant: A román állambiztonság szervezeti felépítése és működése, 1944–1989. In *Betekintő*. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának internetes folyóirata. 2012/1. (2. rész) szám.

19 A kérdést részletesen tárgyalja Denisa Bodeanu – Novák Csaba Zoltán: *Az elnémult harang. Egy megfigyelés története, Pálfi Géza élete a Securitate irataiban*. Csíkszereda, 2011, Pro-Print, 24–27.

20 Az MNSZ Országos Végrehajtó Bizottsága bukaresti ülésének jkv. 1947. május 30. – június 2. In *Érdekképviselőlet vagy pártpolitika...* 454.

metafora, a szavak valódi jelentése: az egyház hódoljon be, fogadja el a kommunisták hegemoniáját.

A Márton Áron elleni propaganda 1947-től indult, miután a püspök „körlevélben utasította a gyulafehérvári egyházmegye papságát, hogy tartózkodjon az MNSZ-el való további együttműködéstől, és ha tag, lépjen ki.”²¹ A római katolikus egyház elleni támadások politikai nyitányának tekinthetjük (bár már korábban is voltak letartóztatások a klérusból) Gh. Dej pártfőtítkár fenyegető „megállapításait” a Román Munkáspárt kongresszusán (1948. február 21.): „Országunkban a hívők egy része a katolikus egyházhoz tartozik. Kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a katolikus klérus köreinek magatartása nem egyeztethető össze Románia demokratikus rendszerével, az ország és a nép érdekeivel. A katolikus klérus az egész világon a Vatikán parancsait követi, amelynek dühödt reakciók és imperialistabarát tevékenysége közismert. Megengedhetetlen, hogy a katolikus klérus körei visszaéljenek lehetőségeikkel, hogy befolyásolják a híveiket és a Vatikán utasításait követve az egyházat a demokratikus rend ellen irányuló propaganda eszközévé tegyék.”²² A hatalmi szóhasználatra figyelve, a nyelv dekódolásakor gyakran találkozunk az „ország és a nép érdekei” (hasonló a „mi népi demokratikus rendszerünk”) szókapcsolattal, használata valójában a párt érdekeinek védelmét, pozíciójának, legitimitásának elismertetését szolgálta.

Két évvel később a pártvezető diktatórikus nyelvhasználatában fokozódott az intoleráns fenyegető hangvétel. Az antiklerikális propagandában a politikai ellenfelek ellenségként való kezelésében az agresszivitás összekapcsolódott más – ellenségnek kikiáltott – társadalmi csoportok megbélyegzésével: „bandita tevékenységükben a kulákok, különösen Erdély területén, támogatásban részesülnek a katolikus papság reakciós elemei és különböző vallási szekták részéről, amelyekben vasgárdista, fasiszta elemek és angol-amerikai kémek bújnak meg.”²³

A kommunista elit ateista világlépe, az állampárt hirdette, egyedül üdvözítőnek elfogadott ideologikus társadalom- és jövőkép hosszú időre

21 Uo. 461.

22 Gh. Gheorghiu-Dej: *Cikkek és beszédek*. Második kiadás, Bukarest, 1955, Állami Politikai Könyvkiadó, 169–170.

23 Gh. Gheorghiu-Dej: i. m. 1955, 309.

meghatározta a katolikus egyházzal szembeni hatalmi viszonyulást. Egy 1962-ben kiadott brosúrában a fentiekhez hasonló hatalmi üzenet olvasható: „A Vatikán és a többi egyházak közvetlenül vagy közvetve támogatják az amerikai és más imperialista országok összes politikai akcióit, amelyek a népek szabadsága és nemzeti függetlensége ellen irányulnak.»²⁴

A FELÜGYELET ÉS ELLENŐRZÉS FORGATÓKÖNYVEI

A vidéki életvilágokban a vallásos élet gyakorlásának korlátozása a hatalmi hierarchia és az erőszakszervezetek alsóbb szintjeinek – helyi pártalapszervezetek, milíciaőrsök, a járási, megyei, majd rajoni népbiztonsági irodák – feladata volt. Az erőszakszervezetek intézményeiben a társadalom ellenőrzésére vonatkozó központi utasítások a vidéki beosztottnak címzett eljárási szabályokat, elvárásokat, követeléseket tartalmaztak, ugyanakkor azt is meghatározták, hogy milyen terhelő adatokat kell begyűjteni az „ellenséges” csoportokról, kiemelten a római katolikus papokról. Az egyház elleni támadást a hatalom éberségre mozgósító ideológiájában széles körű, többszereplős „rendszerellenes” összeesküvés-elméletbe ágyazták:

„1949. júl. 29. Tartományi Népbiztonsági Igazgatóság Brassó
Udvarhely rajon Népbiztonsági Szolgálatának

Az utóbbi hónapokban a róm. kat. ügynökök foglalkoztatása az angol-amerikai imperialista körök által, közvetlenül vagy a Vatikáni nunciatura közvetítésével egyre aktívabb lett, mivel elveszítették tömegalapjukat a volt antidemokratikus pártokra és a szubverzív szervezetekre mért csapások következtében.

A RNK-ban a Róm. Kat. egyház azt a szerepet kapta, hogy növelje a tömegek ellenállását a demokratikus reformokkal szemben főleg az ifjúság, a nők és a még ingadozó dolgozó parasztság, a rothadó városi polgárság és a falvak kuláksága körében végzett agitációval. A katolicizmus ügynökei rémhírekkel, aknamunkával, fenyegetésekkel mozgósítják a tömegeket a hatóságok ellen, ehhez bátorítást, utasításokat, devizát és más külföldi segítséget kapnak.

24 Kovács Dániel, Sorbán Antal, Vécsei Károly: *A valláserkölc antihumánus jellege*. Bukarest, 1962, Tudományos Könyvkiadó, 34.

Szükséges, hogy egységeink határozottan fellépjenek népi demokratikus rendszerünknek a katolicizmus leple alatt rejtőző ellenségeivel szemben. Elsősorban az alábbi intézkedéseket kell alkalmazni:

Módszeresen kell azonosítani és felügyelni az ellenséges megnyilvánulásokat. Meg kell ismerni a fanatikusok akcióit és a katolicizmus álcája alatt folytatott harci módszereiket, hogy idejében visszaverjük.

A Vatikán által a papoknak, szerzeteseknek, teológus hallgatóknak elrendelt ellenséges magatartását támogató fanatikusokat azonosítani kell és módszeresen felügyelni. Minden erőfeszítést meg kell tenni a mély információs behatolásra ebbe a közegbe.

Meg kell büntetni azokat a papokat, szerzeteseket, katolikus aktivistákat, akik megpróbálják megzavarni a demokratikus rendezvények jó lefolyását.

Jelezni kell a tömegszervezetek vezetőinek azokat, akik megtagadják az egyházi szolgálatokat, gabonát gyűjtenek az egyháznak, hogy leleplezzék.

A maximumra kell fokozni a katolikus klérus megismerését, azokat, akik személyes ambícióból, kényelemszeretetből vagy szenvedélyeik folytán kevésbé ellenállóak. Minden ilyen ismeretet erről a területről azonnal jelenteni kell ennek a Tartományi Igazgatóságnak.

Úgy kell vinni a munkát, hogy sikeresen leleplezzük a katolikus klérus külföldi kapcsolatait, a titkos körleveleket, a Vatikánnal folytatott nem hivatalos levelezéseket és az angolszász és francia imperialistákkal kapcsolatban lévő különböző külföldi kémcsoportokat.

Le kell leplezni a katolikus aktivisták kapcsolatait a terrorista csoportosulásokkal, és az illegális fasiszta pártokkal, el kell mélyíteni az antideokratikus akciók felderítését a katolikus klérus és más felekezetek között azzal a céllal, hogy közös ateistaellenes frontot hozzanak létre...²⁵

A fenti iratot a megyei és járási alegységekben az ellenőrzés és felügyelet kiterjesztésének, állandósításának programjaként érthették, de láthatjuk, hogy emellett a *diktatúra társadalmiasításának* is dokumentuma: az ellenséges csoportok megfigyelését és leleplezését össz-társadalmi feladatként jelölte meg.

A papok rendszerellenes tevékenységének követésére vonatkozott a fenti idézettel csaknem egy időben kelt alábbi irat is, amely részletes

felügyeleti forgatókönyvet ismertet, ugyanakkor a hatalmi-intézményi hierarchia belső viszonyrendszerének parancsutasításos relációit is dokumentálja:

„13.20033/1949 júl. 30.

*Tartományi Népbiztonsági Igazgatóság Brassó
Udvarhely rajon Népbiztonsági Szolgálatának*²⁶

Az 1949 febr. 27-én kelt 16/4827 sz. rendeletünk alapján közöljük az alábbiakat. Ennek a rendeletnek az utasításai azokra a papokra, prédikátorokra és vallási fanatikusra vonatkoztak, akik a hit leple alatt határozottan uszítanak a mi népi demokratikus rendszerünk ellen. Az osztályharc éleződésével és a mozgásterük beszűkülésével, amelyet a demokráciaellenes pártok és a reakciós körök jelentettek,²⁷ a vallás leple alatt a legnagyobb mértékben fokozták uszító tevékenységüket. Ebben a helyzetben a legnagyobb éberséggel kell követni tevékenységüket, és hiteles adatok alapján össze kell állítani a dossziéikat. A dossziéknak megdönthetetlen bizonyítékokat kell tartalmazniuk, hogy a vádlott felhasználta a szószéket, vagy a prédikáció helyét, hogy nyilvánvalóan uszított a rendszer ellen, hogy amikor a bíróságra kerülnek a bizonyítékok, fellebbezhetetlenek legyenek igazságos ítéletek hozatalára. Következésképpen a jövőben nagy figyelemmel állítsák össze ezeket az iratcsomókat, hogy a bűnösöket megbüntessék, a begyűjtött nyilatkozatokból elsősorban a rendszerellenes uszítás kell kiderüljön. Ugyanakkor e területen fokozni kell a munkát, hogy ne maradjanak büntetlenül egyes agitálók, szükséges, hogy azonnal a kilengések után saját kezdeményezésből összeállítsák a doszárokat, hogy ne teljen el sok idő a kilengésektől a törvényszékre kerülésig.

*Kalousek Iosif
Népbiztonsági ezredes*

*Mikola Ludovic
Népbiztonsági hadnagy*²⁸

26 Bár a közigazgatási átszervezés az irat keltezésének időpontja után több mint egy évvel történt meg, az új adminisztratív egység megnevezése már megjelent a hivatali kommunikációban.

27 Utalás a polgári pártok felszámolására.

28 RNL-MMH Népb. Főig. inv. 1271. dos. 471.

A NYILVÁNOS TÉR KISAJÁTÍTÁSA. CÉLKERESZTBEN
A CSÍKSOMLYÓI BÚCSÚ

„A tér feletti uralom az uralomgyakorlás legprivilegizáltabb formája” – mondja Pierre Bourdieu.²⁹ Tudták ezt a kommunisták is, egyházellenes harcukat nemcsak a szimbolikus térben, ideológiai frontokon vívták, hanem a fizikai térben is hegemóniára törtek, erőszakszervezetek és más állami intézmények bevetésével.

1949. június elején az Udvarhely megyei hatalmi intézmények és a pártalapszervezetek feletteseik utasítására megpróbálták megakadályozni a megyéből Csíksomlyó felé induló zarándokok részvételét a búcsún. Egyik akadályállító intézkedés a közegészségügyi hatóság felhasználásával a búcsú előtti napokban tifuszbajrány hirdetése volt. Az intézkedés azonnali következményeit figyelő állambiztonság intézményeiben keletkezett iratokból, illetve az ezekhez címzett jelentésekből kiolvasható, hogy a lakosság világosan látta, mi a hatalom célja. Az alábbi források az alávetettek nyílt engedetlenségének vagy rejtett szembeszegülésének és a korlátozó hatalmi intézkedések kudarcainak, valamint a végrehajtással megbízottak tanácsatlanságainak tanúbizonyságai.

„Udvarhely Megyei Milícia Farcádi Milíciaőr
Udvarhely Megyei Népbiztonsági Szolgálatnak

Jelentjük az alábbiakat: 1949 jún. 2-i lengyelfalvi őrzőjárdunk célja, hogy megállítsuk azokat, akik Csíkba búcsúra („la bucsu in Ciuc”)³⁰ akartak menni – a folyó év a június 1-i gyűlésen kapott utasításoknak megfelelően, valamint a járási Doktor kijelentésére, aki ott volt éppen aznap a szolgálati autójával Lengyelfalva községben és kijelentette, hogy tifuszbajrány van a községben. Megelőző szolgálati intézkedésként a RMP titkárával, Keresztes Tamással és a járási orvossal tudomására hoztuk az esetet Darvas Dénes községi plébánosnak, aki írásos utasítást kért, hogy mi alapján mondjuk mi ezeket a megállapításokat. Annak ellenére, hogy a község polgármesterevel együtt írásban utasítottuk és komolyan felhívtuk a figyelmét, fentnevezett semmit nem engedelmeskedett, sőt a templomból kihozatta a

29 *Hely, identitás, emlékezet.* Budapest, 2015, L'Harmattan, 45.

30 A román nyelvű iratok fordításában igyekeztünk megőrizni a sztálinista hatalmi nyelv sajátosságait.

zászlókat, elvegyült a tömegben és biztatta, hogy induljanak, ahogy megbeszélték. Úgy a bizalmi emberünk, mint a politikai szervezetek arról informáltak, hogy ez a Pap már néhány napja megcsinálta a tervet és Június 1-én tudta meg, hogy nem indulhatnak, ezért 4 személyt kért fel, hogy elinduljanak, bármilyen utasítást is kapnak. A lakosság megállítását eszközözve, ebben a papon kívül megakadályoztak Balasa Sándor, Vajda János, Bartalis Károly, Kádár Beny (?) mindannyian lengyelfalviak, akik a tömeg előtt kiabálták, hogy »minden rendszerben ott voltunk és most is megyünk, akkor is, ha tudjuk, hogy meghalunk«. Információnk vannak, hogy ez a pap ellenséges politikát folytat, vasárnap fogadni akarja azokat, akik elmentek, s megdicsérni, hogy győztek, teljesítették küldetésüket.

Kérjük a szükséges intézkedéseket.

*Farcádi Milíciaőrs parancsnoka, Trandafir őrmester*³¹

„Jelentés

Ma, 1949. június 2-án.

Százados elvt.

Folyó év június 2-án reggeli szóbeli utasítására a zarándokok megállítását illetően, akik Nyárádszereda járásból jöttek, Maros megyéből, jelentem a következőket: az ellenőrzésekből megállapítottam, hogy a hívek csoportjában, akik Csíkba akartak menni, elégedetlenség és felháborodás van, hogy nem tudnak szabadon elmenni, mint a múltban. Azok, akik június 1-én este Kadicsfalvára érkeztek, gondolták, hogy tovább menjenek-e, mert informáltak, hogy az erdőben meg fogják állítani és nem engedik tovább. A fertőző betegséggel kapcsolatosan a lakosság tudja, hogy nem ezért állították meg, hanem mert véglegesen meg akarják akadályozni a zarándoklatokat.

*Székely Gheorghe őrmester*³²

A megfélemlítő és akadályállító akciók ellenére a zarándokok csoportjai Udvarhely megyéből mégis megérkeztek Csíksomlyóra. László István, MNSZ-aktivista jelentése a csíksomlyói búcsúról. Bukarest, 1949. június 6: „...A keresztiek átvonulása Udvarhelyen akadályozva volt a milícia által. (Indok: járványbetegség). Udvarhely és Csíkszereda között

31 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1271 dos. 201.

32 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1271 dos. 328.

két kereszt alatt 30-30 (k. százas csoport és 20 szekér vonult át). (...) A mikháziak (Udvarhely m.)³³ megérkezésük után azt a hírt terjesztették, hogy oda jövetelük nagyon akadályozva volt. Dobot is hoztak magukkal, hogy az érdeklődést jobban fölkeltsék. Zetelakáról és Máréfalváról kb. 500-600-an jöttek.”³⁴

Voltak, akik elindultak a zarándoklatra, de mérlegelve a helyzetet, visszafordultak:

„Udvarhely megyei Népbiztonsági Szolgálatnak, 254/1949. június 14:

A következőkről tájékoztatjuk: 1949. június 1-én Kocsis Imre parajdi római katolikus plébános 40-45 helyi róm. kat. lakossal zarándoklatra indult Csík megyébe. Útközben Korond községben az Udvarhely megyei főorvos megállította, mondván, hogy forduljanak vissza, mert a megyében tífuszjárvány van, és nem folytathatják útjukat. A plébános megígérte, hogy visszafordulnak, de nem mentek el azonnal, hanem egész nap a községben volt, és éjszakára a korondi római katolikus papnál maradt, csak másnap, 1949. június 2-án reggel 9-kor érkezett vissza Parajdra. Gyanítható, hogy Korondon az ottani pappal együtt rendszerellenes propagandát folytattak a hívek között, mert a korondi információink szerint már másnap, június 2-án a hívek egy része nyilvánult a mi rendszerünk ellen. Valószínű, hogy a Kocsis plébános és a korondi plébános propagandájának hatására. Akik a korondiak közül ellenségesen nyilvánultak meg: Tófalvi József Dobos, aki horthysta énekeket énekelt és Imre Lajos azt mondta, hogy semmik a kommunisták, és ez a rendszer nem tart sokáig.

Udvarhely megye Milícia Parancsnoka

Olteanu M. Victor őrnagy”³⁵

A korlátozó és tiltó intézkedésekre a lakosság viszonyulása csak „rejtett forgatókönyvekbe” volt írható: a hatalmi túlerővel szemben veszedelmet hozó nyílt szembeszállás helyett a megfontolt racionális viselkedés csak a színlelt egyetértés vagy a látszólagos engedelmesség lehetett: „Minél nagyobb hatalmat gyakorol valaki felettük, és minél szorosabb a felügyelet, az alávetetteknek annál nagyobb a késztetése arra, hogy az engedelmesség, egyetértés, tisztelet látszatát keltsék. De ugyanezen

33 Mikháza Maros megyei település volt a korabeli közigazgatási beosztás szerint is.

34 In *Érdekképviselet vagy pártpolitika...* 503–504.

35 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1271. dos. 207.

az alapon azzal is tisztában vagyunk, hogy minél szigorúbb körülmények csikarják ki az engedékenységet, ez annál kevésbé lesz összhangban a színpalak mögötti helyzettel... az eliteknek is lehet nyomós indítéka az egység látszatának fenntartására, mert engedékenységet és tiszteletet akarnak.”³⁶ Az idézett értelmezési szempontokat nem mellőzhetjük, amikor a hatalmi intézményekben keletkezett iratok tartalmán, az egykor volt társadalmi szereplők cselekvéseiben, viszonyulásaiban érvényesülő jelentésein törjük a fejünket.

A következő irat megvilágítja, mi volt a korondiak fentiekben említett megnyilvánulása „a mi rendszerünk ellen”, ugyanakkor utal arra is, hogy az „ellenséges elemek leleplezése”-ben a helyi lakosság hatalomhoz lojális csoportjai is részt vettek:

„1949 jún. 14. A Parajdi Milícia körzet jelentése a megyei milíciának:

Az alábbiakról informáljuk: Korond községben 1949. június 1-től kezdődően ismeretlen egyének a kerítésekre különböző reakciós jellegű jelszavakat írtak, mint: A kommunisták tönkretesznek, a kommunistáknak már nem sok van hátra... Ez az eset már kétszer megisméltődött június 1-től mostanáig. Ilyen jelszavakat írnak a kertekre a községháza, az iskola és a falu bejárata közelében. Ez az akció azóta figyelhető meg, amióta a római katolikus papságot és híveiket megakadályozták, hogy Csík megyébe zárandokoljanak. Az a gyanú, hogy ezeket a tetteket a korondi római katolikus pap indítványozta. A kerítésekre írt jelszavak tekintetében biztos az információ. A pap tevékenységéről ebben az ügyben nincsenek információk.

Intézkedések: Felvettük a kapcsolatot a párttagokkal és megállapodtunk, hogy éjszaka a párttagokból a milíciával lesben állnak, hogy tetten ériék azokat, akik ilyen jelszavakat írnak.

Javaslat: Javasoljuk, hogy a megfelelő helyen lépjenek közbe, hogy a korondi római katolikus papot helyezték más településre, mert nagy befolyása van a Korond községi lakosságra. Szemtől szembe sehogy se nyilvánul meg.

*Milícia őrsparancsnok zászlós*³⁷ (Kiemelés tőlünk: O. S.)

36 James C. Scott: i. m. 94.

37 RNL-MMH Népb. Főig. inv. 1271. dos. 209. Olvashatatlan aláírás.

A hatalom behatolt a helyi viszonyrendszerekbe, megosztotta a lokális miliók társadalmát, hatására új csoportthatárok és identitások képződtek a társadalmi mezőben. A korlátozó intézkedésekre és az ideológiai támadások kivédésére, a támadó és kirekesztő hatalmi gyakorlatra ellenreakcióként a papok és a híveik szembenállásukat új formákban, cselekvésmódokban fejezték ki. Önvédelemi stratégiaként értelmezhető, hogy a súlyosbodó elnyomásra és üldözésre válaszként intenzívebb lett a vallásos gyakorlat, a nyilvános térből való kiszorítás körülményei között új jelentőséget kapott a templom belső tere. A szakrális tér védelmet nyújtott az ideológiai támadások ellen, a hatalom elkötelezettjei tanácstalanul szembesültek a kialakult helyzettel.

„Udvarhely megyei Milícia Farcádi Milíciaórs

Az Udvarhely Megyei Milícia Titkárságának

Tájékoztató feljegyzés

Tájékoztatjuk a következőkről: 1949. június 8-án a lengyelfalvi őrzárunkkor megbízható emberünk a következőkről informált: 1949. június 6-án a Csíksomlyói búcsún részt vett személyek visszatértek a községbe, ahol a plébános egy beszédet tartott nekik, mely alkalommal elhatározták, hogy június hónap folyamán is, akárcsak májusban, 2 órás esti prédikációt tart 18 és 20 óra között. Ezekon különösen a fiatalság kell részt vegyen, teljes létszámban. A lakosság körében ez a hír terjed és többen kérdezik, hogy e hónap folyamán mi célból tartják, mert amióta emlékeznek, 50-60 évre visszamenőleg ilyen nem volt. Folyó év június 2-án a program szerint ez a község kulturális ünnepségen kellett volna részt vegyen Malomfalva községben, de mivel az ifjúság egy része elment Csíkba, a község nem jelenhetett meg az ünnepélyen. A fentieknek a pap az oka, mert június 2-án figyelmeztették, hogy ne tanácsolja a lakosságnak, hogy elinduljon, mert tifuszjárvány van itt a helységben is, de ez éppen ellenkezőleg cselekedett, írásos utasítást kért tőlünk ebben az értelemben, másfelől a lakosságot biztatta, hogy elinduljon.

Ezekre a prédikációkra – ahogy nevezi – a lakosság és a fiatalság többször arra kényszerül, hogy otthagyja a mezei munkát, főleg ha távol van a falutól, hogy a templomba jöjjenek, hogy el ne késsenek. A fiatalság így távol marad mindenféle sporttól és tánctól, amit tanítanak más helységeken, mert a fejükben az van, amit a pap mond, ebből az okból ez a fiatalság

visszautasítja, hogy megtanuljon különböző verseket vagy más, az ünnepekre felkészítő programot.

Farcádi Milícia őrsparancsnok

*Trandafir zászlós*³⁸

Az életviláguk alapvető értékeiben megtámadott vallási közösségek a gazdasági és ideológiai fronton a nyílt szembeszállás helyett a túlerővel szemben védelmet, menedéket az egyháznál kerestek. Visszautasították a kommunista hatalmi szertartásként értelmezhető tömegrendezvényeken való részvételt. Az alábbi irat illusztrálja, hogy ez a racionális taktika olykor rendszerkritikára is lehetőséget adott, ugyanakkor azt a fentebb már jelzett körülményt is, hogy az erőszakszervezetek behatolása a lokális miliókba kudarcokkal, bizonytalanságokkal telített folyamat volt, melyet a kommunista hatalmi berendezkedés kezdetétől segítettek a helyi „illetékes személyek”:

B. Ioan törzsörmester, a Bögöz községi milícia-parancsnok jelentése az Udvarhely Megyei Milíciának és a Megyei Népbiztonsági Szolgálatnak: „1949. jún. 27: *Jelentjük, hogy Béta, Vágás és Dobó községekben, melyek Bögöz körzetéhez tartoznak, valamint Lengyelfalván a farcádi körzetben, ahol a népesség római katolikus, a lakosság állandóan a templomban tartózkodik. Június 24-e péntektől minden este 17-18 órától 23-24 óráig a templomban imádkoznak, és különféle beszédeket tartanak, amelyek célját még nem tudjuk pontosan. Reggel 6-7 órakor és 9-10 órakor is összegyűlnek a templomban. A múlt éjszaka olyan sokan voltak, hogy nem fértek a templomban és az udvaron is ültek. Otthonról székekkel és hosszú padokkal érkeztek, 2-3 kilométer távolságról is, Béta esetében. 1949. június 26-án Udvarhelyről egy pártszerv gyűlést akart szervezni, hogy eltérítse, de nem hallgatták meg, csak a párttagok. Bármilyen próbálkozás, hogy legyőzze ezt az állapotot, hiábavaló, mert senki nem hallgat meg. Keresve, hogy ki a kezdeményező, semmi eredményt nem értünk el, mert mind azt mondják, hogy ez az ő hitük, és ha imádkozni akarnak, senki nem akadályozhatja meg. Megkérdezve, hogy mi indítja erre őket, azt mondják, hogy túlságosan sok eső hullott és azért imádkoznak, hogy szűnjön meg az esőzés. Másrészt azt mondják, hogy eljött az idő, amikor jaj lesz annak, aki nem hisz. Valójában minden feltételezés szerint ennek politikai háttere van, a bekövetkezett és várható forradalmi megvalósításokkal összetévesztik a vallásos hitet, amelyet*

38 RNL-MMH Népb. Főig. inv. 1271. dos. 203.

a pap, a nyugdíjas tanítók és kántorok, valamint a kulákok hintettek el. Ennek kivizsgálása folyamatban van, jelenteni fogjuk megállapításainkat. Amint mondják, ezeken a vallásos összejöveteleken részt vesznek az összes kulákok, a pap többnyire visszavonul, de többször meglátogatja a templomban lévőket. Szegény emberek kevesebben mennek, ezeket is inkább szomszédjaik viszik, főleg a nőket. Közvetlen ellenőrzés alatt tartjuk a dolgokat, hogy megtudjuk, ki biztatta, hogy összegyűljenek, és mi az igazi célja ezeknek az összejöveteleknek. Utasítottam az illetékes személyeket, hogy legyenek közöttük és derítsék ki, honnan indult ez a gondolat. Újabb megállapításainkat jelenteni fogjuk. Intézkedtünk minden eszközzel, hogy meggyőzzük az állampolgárokat, akik kétségtelenül rémhírek áldozatai.”³⁹ Az őrsparancsnok ezzel az állítással magyarázta intézkedései sikertelenségét.

Az Udvarhely Megyei Népbiztonsági Szolgálat 1949 aug. 14-én kelt utasítása a járási népbiztonsági irodákhoz, a vallásos gyakorlat térbeli korlátozására vonatkozott: „...intézkedjenek, hogy a jövőben megelőzzék a körmeneteket, és a vallásos ünnepek, amelyek következnek, csak a templomban folyjanak le... Ez az intézkedés azonnali hatállyal minden felekezetre vonatkozik. Intézkedjenek a folyó év aug. 14/15-re hirdetett zárandoklatok esetében. Hogy jó körülmények között teljesítsék, állandóan tartsák a kapcsolatot a pártszervekkel és a néptanácsokkal...”⁴⁰

Nem tudhatjuk, hogy a fentihez hasonló utasítások megfogalmazói-
nak milyen tapasztalatai voltak a hatalom társadalom átalakító céljaival szembeni lokális viszonyulásokról, illetve az alsóbb szinteken dolgozó beosztottaik cselekvési lehetőségeiről, de az iratokból kiderül, hogy a Regionális Népbiztonsági Igazgatóság elvárásait a helyi társadalmi közegekkel közvetlen kapcsolatban lévő alárendeltek nem egy esetben képtelenek voltak teljesíteni.

„1/2941 sz. 1949 aug. 25. Székelykeresztúri Népbiztonsági Iroda
Udvarhely Megyei Népbiztonsági Szolgálatnak

Tisztelettel jelentjük, hogy az egyházaknál várható vallási zárandoklatok megelőzéséről megállapítottuk, hogy lehetetlen dolog, mert folyó év augusztus 17-én a terepen szerzett tapasztalataink a szentdemeteri zárandoklaton és augusztus 20-án Bordoson, hogy azokon részt vettek úgy a R.M.P., mint

39 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1271. dos. 20.

40 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1271. dos. 141.

a néptanácsok vezetői, elég prominens megnyilvánulásokkal, letérdepelve és több tíz keresztet vetve. A fentiekre utasításokat kérünk, hogyan járjunk el a római katolikus vallásos szertartások megelőzésében, amelyek folyó év szeptember 9-én Bordos községben, irodánk körzetében lesznek.

*Ghibanescu Sergiu
Népbiztonsági hadnagy*

*Both Ferenc
Népbiztonsági zászlós*⁴¹

A székelykeresztúri állambiztonsági iroda tisztjei újabb adatok birtokában további részletekkel egészítették ki a fenti jelentést: „...rendeletükre tisztelettel jelentjük az alábbiakat: a folyó év aug. 15-i római-katolikus körmeneten részt vettek: Sánta József, a szentdemeteri ideiglenes bizottság elnöke, Borsos Mihályné, a szentdemeteri id. biz. alelnöke, Ajton Zoltán, a szentdemeteri id. biz. titkára, mind a Román Munkáspárt tagjai. A szomszédos községekből részt vettek Fülöp János, a bordosi ideiglenes bizottság elnöke, és a R.M.P. tagja, valamint más párttagok, akiket még nem azonosítottunk. A fentieknek a szentdemeteri zárandoklaton nem volt semmiféle antidemokratikus megnyilvánulásuk, de bizonyosságot tettek a vallás iránti mély elköteleződésükről. A zárandoklat csendben zajlott le, nem észleltünk a demokratikus rendszer elleni nyílt megnyilvánulásokat. A lakosság hangulatában elégedetlenség volt megfigyelhető, mert ebben az évben, ahogy ők mondják, megtiltották a papnak, hogy beszéljen a körmeneten.

*Ghibanescu Sergiu
Népbiztonsági hadnagy*

*Both Ferenc
Népbiztonsági zászlós*⁴²

Az utóbbi két (és más, hasonló tartalmú) iratból arra következtethetünk, hogy ezekben az években a hatalmat kiszolgálni kész lojális csoportok körében a kommunista értékrend még nem stabilizálódott. A „kommunista” identitás egyéni szinten bizonytalan konstrukció volt, voltak helyzetek, amikor az új értékrendre alapozódó identitáselemekkel szemben a lokális kulturális értékrend ereje érvényesült. Forrásainkból nem tudjuk meg, hogy a kettős identitásszerkezet mennyire volt konfliktusos képződmény.

Az állambiztonsági szolgálat feladatainak ellátásához – a hatalomhoz való társadalmi viszonyulás megfigyeléséhez, ellenőrzéséhez és befo-

41 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1271. dos. 139.

42 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1271. dos. 216.

lyásolásához – szükséges volt a rendszer állandó készenlétben tartása. 1950 februárjától a Brassói Regionális Igazgatóság a Székelyföldön korlátozó, tiltó- és megfélemlítő akciók sorozatával intenzív egyházellenes kampányba kezdett, elsősorban a katolikus egyház ellen. Az elnyomó gépezet aktivitásának „súlypontjai” az egyházi ünnepek (húsvét, pünkösöd) köré koncentráálódtak. Az iratokból a hierarchikus gépezet utasításos működtetésében – nagy valószínűséggel manipulatív céllal, a represszió fokozására – a kor hatalmi viszonyai közé nehezen illeszthető kezdeményezésekről is értesülhetünk:

*„Tartományi Népbiztonsági Igazgatóság Brassó
Az Udvarhely Megyei Népbiztonsági Szolgálatnak*

1950. febr. 6.: Ellenőrizetlen információk jutottak a birtokunkba, hogy Erdélyben, különösen Udvarhely, Csík és Szentgyörgy megyékben (sic!) intenzív egyházi mozgalom előkészületei zajlanak, a püspökök, különösen Márton Áron kiszabadításáért a börtönből. Ezzel a céllal zarándoklat indulna Bukarestbe. Ellenőrizték a fentieket, ugyanakkor utasítsák az összes alegységeket az adatgyűjtés fokozására a fenti kérdésben és jelentsék az eredményeket.

*Kalousek Iosif
Népbiztonsági ezredes⁴³*

*„Tartományi Népbiztonsági Igazgatóság Brassó, 1950 febr. 23.
Udvarhely rajon Népbiztonsági Szolgálatának*

Komoly információink vannak, hogy a római katolikus papság az esperességeken, plébániákon és a szétszórt szerzetesrendeken keresztül a katolikus népesség körében egy nagy antidemokratikus tüntetést próbál szervezni a hagyományos éves csíksomlyói zarándoklatkor. Az a szándék, hogy az esetleges tömeges zarándoklatot felhasználják a hívek izgatására azzal a jelszóval, hogy »Szabadítsátok ki MÁRTON ÁRONT«. Ebben a helyzetben a mi szerveinknek maximálisan fokozniuk kell a katolikus környezetben hírszerző akcióikat, hogy adatokat szerezzenek a fentiekkel kapcsolatosan. Minden szerdán és szombaton közvetlen futárral jelentsék megállapításaikat a probléma referensének. Az első jelentésük folyó év febr.

43 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1268. dos. 322.

26-ig kell beérkezzen, és konkrét javaslataikat kell tartalmazza a helyzettel kapcsolatosan, ismerve, hogy ezzel a rendelettel kapcsolatban nem megengedett a megállapított időponton túli késés.

Kalousek Iosif
Népbiztonsági ezredes

Mikola L.
Népbiztonsági főhadnagy⁴⁴

Az Udvarhely megyei vidéki állambiztonsági irodák a „komoly információk” ellenére sem találták körzeteikben az előrejelzett egyházi mozgalom előkészületeit. Az Oklánd járási Iroda a megyei Népbiztonsági Szolgálatnak már 1950. febr. 12-én jelentette: *„a püspökök kiszabadítására tervezett vallásos kampányról jelentjük, hogy a fentiekre vonatkozó ellenőrzéseinkből kiderül, hogy a római katolikus papság Irodánk hatáskörében jelen pillanatig nem tud ilyen előkészületekről. Fokoztuk az informatív tevékenységet, hogy időben megtudjuk a fentiekkel kapcsolatos akciókat és megállapításainkat jelenteni fogjuk.”*⁴⁵

„Udvarhelyi Népbiztonsági Szolgálat 1950. febr. 28.

A Tartományi Népbiztonsági Igazgatóságnak Brassó

A hagyományos csíksomlyói zarándoklatra vonatkozó folyó év febr. 23-i rendeletekre jelentjük, hogy megyénk területéről nincsenek információink a készülődésről és Márton Áron volt püspök kiszabadításáról. Ebben az értelemben fokoztuk hírszerző akcióinkat és minden hírt azonnal közvetítünk. Ebben az értelemben javasoljuk, hogy ha ezek az információk bebizonyosodnak, és a papok elkezdik ezt az akciót, fel kell venni idejében a kapcsolatot a megyei R.M.P. szervezettel, amely a tömegszervezeteken keresztül intézkedjen, hogy a katolikus vidékeken népgyűléseken mutasson rá a zarándoklat céljára és leplezzék le a nép előtt ennek a püspöknek a tevékenységét és verjék vissza a papok akcióját.

Bucur Alexandru
Népbiztonsági őrnagy

Szász Adalbert
Népbiztonsági törzsőrmester⁴⁶

44 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1271. dos. 634.

45 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1268. dos. 321.

46 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1271 dos. 632.

A Székelykeresztúri Iroda szintén hírszerző akciói eredménytelenségéről számolt be 1950. március 8-án megyei felettesének: „A csíksomlyói zarándoklat előkészítésére vonatkozó 1950. febr. 27-i rendeletükre jelentjük, hogy jelen pillanatig a papok nem kaptak semmiféle felsőbb utasítást tüntetésre a Márton Áron kiszabadítására, nincs semmi jelentenivalónk.”⁴⁷

1950 tavaszán, amikor rendszerellenes tevékenységért megfélemlítésként tömegesen ítélték és börtönözték be az ellenségnek bélyegzett társadalmi csoportok tagjait (egyházi személyeket és más értelmiségieket, kulákokat, volt politikai pártok tagjait, szabotázssal vádoltakat), – úgy véljük – józan gondolkodású emberek nem indítványozhattak tömeges mozgalmat a bebörtönzött főpásztor kiszabadítására. A kor terrorisztikus hatalmi-politikai viszonyai között egy ilyen akció elindítása irracionális, beláthatatlan kockázatokkal és veszedelmekkel jár, végkimenetelét illetően esélytelen kezdeményezés lett volna. Hajlunk arra a – forrásaink alapján egyelőre nem bizonyítható – feltételezésre, hogy ez a kiszabadítási ötlet az állambiztonsági tisztek fejéből pattant ki, funkciója inkább a hálózat tesztelése, az éberség és készenlét fokozása volt, mintsem egy elképzelt kiszabadító zarándoklat megakadályozása.

Gyakran mesélik a kutatás folyamatában, hogy a hatalmi intézményekben keletkezett iratok tartalmi elemeit erős fenntartásokkal kell kezelni, körültekintő dekódolás után használhatjuk, vagy elvetjük, mint a vizsgált probléma szempontjából használhatatlan, félrevezető nyomot. Például az alább idézett forrásból nem tudható meg, mi benne a felettesek felé irányuló megfelelési igyekezet eredménye, és mennyi belőle az esperes és az informátor közötti párbeszéd valóságot megközelítő felidézése. Arról azonban hitelesen tudósít az irat – más tartalmi elemeiről ezt teljes biztonsággal nem állíthatjuk –, hogy az egyházi élet bomlasztása, behálózása, a megtöréséért folyó harc kezdetektől *társadalmiasított*: társadalmi részvétellel folyt.

„1950 márc. 16. Udvarhelyi Népbiztonsági Szolgálat

A Tartományi Népbiztonsági Igazgatóságnak Brassó

A csíksomlyói zarándoklatra vonatkozó folyó év febr. 23-i rendeletükre jelentjük, hogy mi beépítettünk egy róm. kat. pap informátort Sass Antal

47 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1271 dos. 624.

*esperes mellé, hogy erről a problémáról beszéljessen az esperessel, hogy mi lesz a somlyói zarándoklattal. Sass Antal esperes elmondta ennek a papnak, hogy még nem kaptak semmiféle ilyen értelmű utasítást, de ő is úgy hallotta, hogy nem lesz zarándoklat ebben az évben és a püspökség nem kér engedélyt a Kultuszminisztériumtól a zarándoklatra, még azt mondta, hogy a híveknek nem is kell megmondani, hogy ebben az évben nem lesz zarándoklat, azt kell mondani, hogy nem szabad, megtiltotta az állam, mert ha ebben az évben megengednék, megtörténhet, hogy nem jönnek el annyian, mint az elmúlt években, és csökkenne a róm. kat. egyház hírneve. A problémát továbbra is nagy figyelemmel követjük és minden megállapításunkat határidőre jelentjük.*⁴⁸

A totalitárius hatalom ismert sajátossága, hogy a társadalom feletti uralma kiterjesztéséhez mindent tudni, ellenőrizni akar. 1950 tavaszán, ahogy közeledtek a hagyományos vallásos ünnepek, az állambiztonsági utasításokban kijelölték a megfigyelések és ellenőrzések célcsoportjait és jelenségeit:

„131/1950. március 18. Tartományi Népbiztonsági Igazgatósága Brassó Udvarhely megyei Népbiztonsági Szolgálatnak

Ebben az évben a vallásos Húsvéti ünnepek egybeesnek minden nagyobb felekezetenél, ugyanakkor egybeesnek a római katolikusok »Szent évével« is. Így a római katolikus klérus ezzel az alkalommal a húsvétot nagy tömegjellegű vallásos ünnepélyességgel fogja szervezni, a tömegeknek a templomokban lelki gyakorlatokat tartanak. E helyzettel szemben szükséges, hogy időben adatgyűjtő akciókat szervezzünk a klérus, valamint más felekezetek összes megnyilvánulásainak, készülődéseinek, akcióinak megismerésére.

E célból adatgyűjtő akciónkat ki kell terjesztenünk, hogy átfogjunk minden készülődést, hogy megelőzzük az esetleges rendszerünk elleni káros megnyilvánulásokat.

A székely tartományoknak (sic!) különleges figyelmet kell fordítaniuk a róm. kat., a református és unitárius felekezetekre, Fogarasban a róm. kat. mellett az ellenálló gör. katolikusokra, különösen a papokra. Folyó év ápr. 5-ig jelentsék a készülődéseket, programokat, információkat, stb., és ápr.

15-ig küldjenek jelentést a tapasztaltakról. A jelentésekben elemezzék felekezetenként tapasztalataikat, kiemelve: a templomi részvételt összehasonlítva az elmúlt évekkel, a papok templomokban elhangzott beszédeit, a hívek és a papok fanatikus megnyilvánulásait, az egyes ellenséges elemek megnyilvánulásait, az esetleges uszító vagy rendbontó cselekedeteket. Különösen nagy figyelmet kell fordítani a „feltámadás éjszakájára”.

A legkomolyabban hívják fel a referens elvtársak figyelmét a fentiekre, különösen a róm. katolikusokat illetően, akik ez alkalommal felkészítik a tömegeket a Csíksomlyói zarándoklatra is.

Nem megengedett a jelentések késése a kitűzött határidőn túl.

Kalousek Iosif

Mikola L.

Népbiztonsági ezredes

Népbiztonsági főhadnagy⁴⁹

A hatalom titkolózik, a titkok őrzésében is áll hatalma. Nem tudni, az alábbi iratban javasolt „megegyezési nyelv” használatának ötlete az Udvarhely Megyei Szolgálatnál született-e, vagy felsőbb utasításra, a gyakorlatba ültetésének szándéka nagy valószínűséggel kudarcot vallott: nem találtunk egyetlen iratot sem, amely a kitalált megegyezési nyelven keletkezett volna.

„Udvarhely Megyei Népbiztonsági Szolgálat

1/d/ 16.765/1950. március 31. Oklánd, Székelykeresztúr Népbiztonsági irodáknak

Folyó év április 1-ig késedelem nélkül küldjék meg a következő nyilvántartásokat, amelyeket létrehoznak, ismerve, hogy ez a tevékenység a csíksomlyói búcsúra való készülődéssel kapcsolatos:

- az Irodájuk körzetéből azokat az egyháztanácsokat, amelyek részt vesznek vagy részt vehetnek a somlyói zarándoklaton,

- a fanatikusok nyilvántartását a megyéből, akik izgatnak a zarándoklatra készülődésben. Az eddig is ismert fanatikus izgató elemeket vegyék nyilvántartásba a katolikusok közül, különösen a kulákokat. Ezeknek a nyilvántartásoknak tartalmazniuk kell minden szükséges adatot és egy rövid jellemzést... Ugyanakkor tegyék meg a szükséges intézkedéseket, hogy folyó év április 4-től hiánytalanul jelentsék naponta a lakosság hangulatát és a tervezett somlyói zarándoklattal kapcsolatos minden eseményt. E célból

a következő megegyezésem nyelvet fogják használni: papok – zenészek / vallási fanatikusok – felsőfokon képzett diákok / hívek – szervezeteti tagok / egyházak – falusi szervezetek / kolostorok – vendéglők / szerzetesek / albérlők / Somlyó / szervezetek központja.

A jelentések készítésénél vigyázzanak, hogy ezeket az elnevezéseket úgy használják, hogy legyen meg a megfelelő értelmük. A legkomolyabban felhívjuk a figyelmet, hogy a kitűzött határidőn túli semmiféle késlekedés nem megengedett, és az adatgyűjtést erre az objektumra irányítsák.

Bucur Alexandru
Népbiztonsági őrnagy

Szász Adalbert
törzsőrmester⁵⁰

Megtörténhetett, hogy az állambiztonság vidéki irodáiban dolgozó altiszteknek és informátoraiknak a mindennapi életbe ágyazott gyakorlatában jelentéseik titkosítása nem volt fontos, vagy a javasolt megegyezésem nyelv használata túl bonyolult volt. Ők folyamatosan a felettesektől érkező utasítások teljesítésével és végrehajtásával vesződték, mert a megfigyeltek – a hagyományos, öröklött értékrendjükben megtámadott „vallási fanatikusok” – a cselekvéseik mozgásterét korlátozó hatalmi szigorral szembeszálltak, vagy jobb esetben nehezen túrték. Válaszként a hatalmi kényszerekre – mint az alábbi irat is illusztrálja – fokozódott az egyházi szertartásokon való részvétel.

„1/1039 1950 ápr. 3. Népbiztonsági Iroda Keresztúr

Udvarhely Megyei Népbiztonsági Szolgálatnak

Az 1950 márc. 20.-i 1/d/16571 sz. rendeletükre a római vallásról és a hagyományos csíksomlyói zárandoklatra készülődésről jelentjük. Felvettük a kapcsolatot informátorunkkal, hogy napirenden legyünk a fent említett kapcsolatokkal. Mostanáig nem történt semmiféle készülődés, hogy a hívek a csíksomlyói zárandoklatra menjenek. Megállapítható, hogy a róm. kat. papok megkezdték a gyóntatásokat húsvét megünneplésére. Megfigyelhető, hogy a tavalyi évhez viszonyítva 20%-al nagyobb a hívek templomlátogatása. Bordoson és Szentdemeteren, ahol a lakosság 100%-ban róm. kat. megfigyelhető, hogy a fiatalok, különösen a nők minden este összegyűlnek gyónni. A fiatalok többnyire katekizációs órák elnevezés alatt. Bordoson az elmúlt

hetekben látható volt, hogy a fiatalok nagyobb lelkesedéssel vesznek részt a katekizációs órákon, mint a múlt években.

Ghibanescu Sergiu

Népbiztonsági főhadnagy

Both Ferenc

*Népbiztonsági zászlós.*⁵¹

A tiltások és megfélemlítések ellenére voltak, akik a vallásos élet hagyományos gyakorlatának akadályozására állított korlátokat feszegették:

„Udvarhelyi Népbiztonsági Szolgálat

A Tartományi Népbiztonsági Igazgatóságnak Brassó

1950 ápr. 4.: ápr. 1-i utasításuknak megfelelően a földek megszentelésére és a feltámadásra vonatkozóan jelentjük az alábbiakat: az Udvarhely Megyei Milícán keresztül intézkedtünk, ahova behívták Sass Antal esperest Páll Dénes káplánnal együtt a Milíciához letett kérésükkel kapcsolatosan, amelyben kérték a feltámadási szertartás jóváhagyását április 8-ára. A milícia az esperessel ismertette, hogy ilyen szertartások csak a templomon belül engedélyezettek, úgyhogy az esperes megígérte, hogy ezt a vallásos szertartást csak a templomon belül szervezik, és ezt az alárendeltségébe tartozó plébániákkal is közli. Ami a földek megszentelését illeti, e tekintetben is volt egy kérés két idősebb udvarhelyi lakostól, és pedig Orbán Balázs idős és Kovács Domokos idős, melyben engedélyt kértek, hogy lőjenek a földek megszentelésekor, ez a kérés ugyancsak a róm. kat. plébániától jött, de a fentnevezett személyek nevében, ebből is látható, hogy a róm. kat. papság hogyan használ egyes fanatikus személyeket saját érdekében. Ezt a két személyt is behívták a Milíciára és meggyőzték ezekről a régi szokásokról. A problémát továbbra is követjük, és bármilyen megállapításunk lesz, időben közöljük.

Bucur Alexandru

Népbiztonsági őrnagy

Szász Adalbert

*Népbiztonsági őrmester*⁵²

A fenti iratból nem derül ki, hogy milyen kényszerekkel, pressziós nyomásokkal győzték meg a milícián „ezekről a régi szokásokról” az idős kérelmezőket. Az iratok létrehozói hasonlóan homályos megfogal-

51 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1271. dos. 493.

52 RNL–MMH Népb. Főig. inv. 1271. dos. 520.

mazások mögé a legkülönbözőbb kényszerítő eljárásokat, akár a meggyőzésben alkalmazott fizikai agressziót is rejthettek.

A húsvéti ünnepek után a megyei állambiztonsági szolgálat jelentései a lakosság viszonyulásáról, a hagyományos szertartások akadályozásáról egyaránt tartalmaznak háritást (az időjárás) és ellentmondásokat, és a társadalmi szembenállás mértékének minimalizálását:

„Udvarhelyi Népbiztonsági Szolgálat

A Tartományi Népbiztonsági Igazgatóságnak Brassó

Az 1950 ápr. 8-i 12.A/40186 rendeletükre a magyar lakosságnak a Húsvéti ünnepek alatti vallásos megnyilvánulásairól a következőket jelentjük. Ami a vallásos megnyilvánulásokat, különösen a katolikus népességét illeti, figyelembe véve, hogy az időjárás kedvezőtlen volt, többségük meg volt győződve, hogy ezért maradt el a földek szentelése, de egy nagy részük kifejezte, hogy ezt a hatóságok nem hagyták jóvá, mondván, hogy lassan-lassan eltörlik a vallásos ünnepeket. A falvakba még folyó év ápr. 3-án Sass Antal esperes a 40/1950 sz. körlevelet küldte Udvarhelyről, arról, hogy a „feltámadás” és a földek szentelése elmarad.

A fentiekről Imre János hivatalnok, a múltban pártonkívüli, most a R.M.P. tagja kijelentette, hogy vallásos megnyilvánulások és olyan népi szokások nélkül, mint az öntözés és mások, nem is jön, hogy ünnep lenne. Máskülönb az olyan népszokásokat, mint az öntözés, a tojásfestés, az ünnepi készülődés, a tömegek megtartották, ebben aktívan részt vettek még a pártaktivisták is. Mivel az öntözéshez kapcsolódó néphagyományok alkalmat adtak a különféle elemeknek, hogy megittasodjanak, néhány ellenséges megnyilvánulás jutott tudomásunkra. Így Parajd községben nevezett Henter Márton 21 éves könyvelő foglalkozású, szegényparaszt származású, a múltban pártonkívüli, ma a R.M.P. tagja és Diák Ferenc 19 éves könyvelő, középparaszt származású, a múltban pártonkívüli, most a M.N.SZ. tagja italos állapotban különféle sovén és antidemokratikus énekeket énekeltek. /Az esetet jelentettük a R.M.P megyei bizottságának./ Az ünnepek általában nyugalomban teltek.

*Bucur Alexandru
Népbiztonsági őrnagy*

*Zsehranszky Vilhelm
Népbiztonsági hadnagy⁵³*

Az „antidemokratikus énekek” azért üldözöttek, és attól minősültek a kommunista ideológia szempontjából „antidemokratikusnak” mert tiltott, a magyar nemzeti identitást kifejező elemeket tartalmaztak.

1950-ben, pünkösöd közeledtével, a manipulatív tömegrendezvények mellett, a hatalom – akárcsak egy évvel korábban – a hadsereg bevonásával a csíksomlyói zarándoklat megakadályozására megfélemlítő akciókat is szervezett Udvarhely megyében. Az erőszak-szervezetekben keletkezett iratokból dekódolható, hogy az akció következménye a lakosság hangulatának növekvő feszültsége, a háborús pszichózis állandósulása volt. A jelentéstevők ezzel ellenkező tudatállapotokat igyekeznek elhíttetni feletteseikkel, derűs, nyugodt hangulatról számoltak be, miközben a valóságos mindennapi viszonyokat (legalábbis szerintünk – O. S.) a „fanatikusabbak szűkebb körei”-nek tulajdonított kijelentések mutatják. Néhány nappal pünkösöd előtt, Farkaslaka egyházi ünnepén már megmutatkoztak a következő napokban is alkalmazott, összehangolt hatalmi technikák: kollektív mobilizáció, a szimbolikus tér feletti ellenőrzés megszerzése, a szent idő profanizálása és reorganizálása, a lakosság fizikai térbeni mozgásának szabályozása.

„1/d/17239. 1950. május 22. Udvarhely Megyei Állambiztonsági Szolgálat

A Tartományi Állambiztonsági Igazgatóságnak Brassó

Jelentjük, hogy folyó év máj. 21-én az Udvarhely megyei Farkaslaka községben róm. kat. vallásos szertartás volt, amelyen kb. 350 személy vett részt, 55%-uk gyermek, a többi nő és idősebb férfi, a szertartáson nem vettek részt más szomszédos falvak lakói, mint az előző években, mert a szomszédos falvakban kultúrversenyek voltak, ahol a legjobb kultúr csoportok léptek fel, amelyek lekötötték a lakosságot, hogy falujukból eltávozzanak. Délelőtt Farkaslaka körül a Fegyveres Alakulatok gyakorlatoztak, ki volt hirdetve a lakoságnak, hogy senki nem hagyhatja el a falut, mert a hadsereg gyakorlatozik, úgyhogy senki nem mehetett ki a faluból és be se jöhetett, majd később, mikor a hívek kijöttek a templomból, abban a pillanatban indult a motoros verseny, a lakosság látva a versenyt, nem gyülekezhetett kisebb csoportokba, hogy bármilyen eseményt kommentáljon a vallásos szertartással kapcsolatban, ezután a bicikliverseny után elke-

dődtek ebben a faluban is a kulturális versenyek, ahol a lakosság nagy számban vett részt, majd a versenyek befejezése után reggelig tartó tánc következett. A vallásos szertartáson a helyi plébános, Kovács Antal prédikált, aki Nepomuki Szent János jelentőségéről beszélt, akiről a templomot is elnevezték, s akiért minden évben vallásos szertartás van, így a plébános beszéde tisztán vallásos jellegű volt. Szintén a szertartás keretében a fent említett plébános kihirdette a híveknek, hogy ebben az évben nem tartják meg a Csíksomlyói búcsút, ezért erre nem kell készülnön senki, sem a megszokott kereszt alatt, sem egyénileg. A lakosság hangulata nagyon jó volt, nem is figyeltek fel arra, hogy miért van annyi kultúrverseny a falujukban, a lakosság soraiban arról beszéltek, hogy a múlt rendszerben nem rendeztek ilyen kultúrversenyeket, ha volt néhány színházi előadás, azon nem vehettek részt, mert fizetni kellett, de most látszik, hogy ez a rendszer emelni akarja a kultúr színvonalat, nemcsak városi, hanem a falusi lakosságnak is, így vélemények a csíksomlyói zarándoklattal kapcsolatosan nemigen voltak, csak egy szűk fanatikus körben mondták, hogy feltehetően a hadgyakorlatok miatt nem lesz ez a zarándoklat, úgyhogy az egész szertartás nyugalomban antidemokratikus megnyilvánulások nélkül zajlott le.

Bucur Alexandru

Népbiztonsági őrnagy

Szász Adalbert

Népbiztonsági törzsrőmester⁵⁴

„Udvarhely Megyei Népbiztonsági Szolgálat

Sz.: 1/d/157913. 1950. május 29.

A Tartományi Népbiztonsági Igazgatóságnak, Brassó

A katolikus szertartásokra vonatkozó, folyó év február 23-i 13/37504 sz. rendeletükre jelentjük az alábbiakat: Május 14-el kezdődően Udvarhely városa, valamint a megyei községekbe, mint Zetelaka, Lövete, Szentkirály környékére hegyivadász katonai alakulatok érkeztek hadgyakorlatra. Ezzel kapcsolatban a lakosság soraiban különböző vélemények voltak. A katonák felszereltségéről azt mondják, hogy jól felszereltek, a katonák jól tápláltak azzal ellentétben, ahogy a múltban volt. Ugyanezzel kapcsolatban mondják, hogy közeledünk a háborúhoz, mert fokozott a katonai készenlét. A csíksomlyói szertartással kapcsolatban szolgálati körzetünk katolikus papjai

már május 20-21-étől kihirdették a szószelekről, hogy ez a hagyományos szertartás ebben az évben elmarad, senki ne menjen oda keresztel vagy anélkül. Ehhez a hirdetéshez a hívek különféle véleményeket fűztek: közeledik a háború kitörése, ez abból is látszik, hogy a hadsereg gyakorlatozik, mások azt mondták, hogy azért tiltott a búcsú, hogy a lakosság ne vegyüljön össze a hadsereggel, mert akadályoznák a hadgyakorlatokat. A fanatikusabbak szűkebb körében úgy vélik, hogy a hatóságok szándékosan intézkedtek így, azért, hogy megakadályozzák a búcsút. Ilyen kijelentést tettek Márton Ferenc és Jakab Ferenc zetelaki kulákok, akik a községi egyháztanácsnak is tagjai. Ellenük intézkedtünk.”

Mint az egyik előbbi iratban, ebben is rejtve marad, hogy milyen pressziós eszközöket hagy homályban a rövid utalás az „intézkedés”-re. A jelentés további része a vallásos szertartás korlátozására, a hitélet terének és idejének kisajátítására szervezett manipulatív tömegrendezvényeket, ellenakciókat ismerteti. Úgy, ahogy a megyei állambiztonsági szolgálat tisztjei értelmezték: az eseményeket feletteseik elvárásainak és saját pozícióik őrzésének és erősítésének megfelelő szempontok szerint állítva be:

„Az egy évvel ezelőtti helyzethez viszonyítva megállapítható, hogy a készülődések a somlyói búcsúra ebben az évben a nullára csökkentek, egyrészt azért, mert a papok kihirdették, hogy a búcsú elmarad, másrészt azért, mert a lakosságot bevonták a kultúrversenyekbe és sportrendezvényekbe, színjátszó csoportokba, muzikaravánokba, bicikliversenyekbe és más eseményekbe. Megállapítható volt, hogy a lakosság jól fogadta ezeket a kulturális eseményeket: ezek a rendezvények nagymértékben elvonták a lakosság figyelmét a csíksomlyói búcsúról, mivel folyó év május 26–27-én, mikor az elmúlt években szokás szerint Szentkeresztbánya, Lövete, Kápolnás, Máréfelva, Zetelaka és más községek lakossága elég kompakt csoportokban indult, hogy részt vegyen a búcsún, ebben az évben a fent említettek következtében nem volt ilyen törekvése a híveknek, kivéve egy kisszámú lövetei csoportot (körülbelül 14 személy), akik elindultak egy hegyi úton, hogy eljussanak Csíkba, de nem jutottak messzire, mert a környéken hadgyakorlatok voltak és emiatt visszafordultak.

Folyó év május 26–27. és 28-án a mi szolgálati területünkön és speciálisan a katolikus községekben teljes nyugalom volt, a somlyói

búcsúval kapcsolatosan nem voltak kommentárok. A római katolikus hívek körében általában elbizonytalanodás tapasztalható, mert nincs már egységes vezetésük, egyes fanatikus hívek próbálkozásait nem vették komolyan, mert mint fennebb rámutattunk, a papok a szószékről hirdették ki, hogy a búcsú elmarad. Úgyszintén a katolikus papság soraiban is az a hangulat, hogy kívánatos, hogy a Katolikus Egyház és az Állam közötti viszony rendeződjön, nagy részüket meg lehetett győzni, hogy a római katolikus klérus magatartása az állammal szemben nem volt helyes, a papok betartva Márton Áron utasításait erkölcsi és főleg anyagi hátrányokat szenvedtek, mert azt az utasítást kapták, hogy ne fogadják el az állami fizetést. Ebben az értelemben nyilatkozott Ráduly István László bözödújfalusi római katolikus pap. Úgyszintén ellenőrzött információból kiderül, hogy Sass Antal esperes már sajnálja, hogy nem írta alá a békefelhívást és kifejezte, hogy ha még alkalma volna, ma aláírná ezt a felhívást. Azzal indokolja, hogy nem írta alá a felhívást, hogy nem akarta befolyásolni a többi papot, mert ha aláírta volna, a többinek is alá kellett volna írnia, de meggyőződött, hogy a róm. kat. papok nagy része aláírta a békefelhívást, tehát az esperes nem írta alá ezt a felhívást.

Bucur Alexandru

Népbiztonsági őrnagy

Szász Adalbert

Népbiztonsági törzsőrmester⁵⁵

Az esperes ellenállásának nyakatekert magyarázatában a valóságos tényállás meghamisításának, az intézményesített hazugságnak példáját láthatjuk. A hangulatjelentés jelzi, hogy az erőszak különböző formáit alkalmazó hatalom nem ért el tömeglojalitást, de a korlátozásokkal, tiltásokkal, a szüntelen ideológiai hadviseléssel a lokális miliókben értékrendi konfliktusokat gerjesztett.

ÖSSZEGZÉS

Írásunkban a negyvenes-ötvenes évek fordulójának vidéki társadalmi viszonyait alulnézeti perspektívából követtük. A vidéki „kis történetek”-ben a sztálinista rezsim hatalmi gyakorlatával szembeszegülők cselekvési tereinek, az ellenállás nagytársadalmi szinten észrevétlenül maradt tényeinek felfedezésére és megértésére törekedtünk. A katolikus felekezetű falvakban történtek jól példázzák, hogy a politikai-ideológiai

⁵⁵ RNL-MMH Népb. Főig. inv. 1271. dos. 606–607.

kizárólagosságra erőszakkal törekvő kommunista hatalmi berendezkedés kezdeti szakaszában, az egyházi élet elleni folyamatos ostrom dacára, a helyi társadalmi szolidaritás és ellenállás nem egy esetben meghátrálásra, óvatosságra és kiváráásra kényszerítette a túlerő birtokában lévő hatalmi oldalt a szimbolikus tér feletti ellenőrzés jogának megszerzésében. Ugyanakkor a forrásokból az is kiderül, hogy az erőszak intézményei az egyház bomlasztásában, ellenállásának megtörésében kezdetektől támaszkodtak az új hatalomhoz lojális lokális csoportokra, személyekre, így behatolva a helyi miliók társadalmi viszonyrendszerébe, gyengítették a hatalom céljaival szembenálló többséget. A pressziós, manipulatív módszerek, az adminisztratív és kulturális erőszak számos formájának állandó és egyidejű jelenléte, a vallásos értékrend elleni heves támadások következményeként megrendült az egyházak társadalmi beágyazottsága.

